

Halina Twaranowicz

Uniwersytet w Białymstoku

<https://orcid.org/0000-0002-6895-9010>

**Канцэптуальныя пошукі на беларускім памежжы:
навуковая спадчына Ігара Жука¹**

Другі нумар часопіса-штогодніка кафедры беларускай філалогіі Універсітэта ў Беластоку “Białorutenistyka Białostocka” (2010) распачынаецца артыкулам Ігара Жука “«Відзенне» Бацькаўшчыны або метафізіка шляху ў «нашаніўскай» лірыцы Янкі Купалы”. Квінтэсэнцыю яго аўтар вызначыў у рэзюме: *Niniejszy artykuł opiera się na założeniu, że motyw drogi w twórczości Janki Kupaly dzielił wizję Ojczyzny na pół – zakres słowa i zakres prowadzenia własnej biografii. Głębokość poetyckiej metafizyki powstaje wtedy, gdy wizja staje się losem. Takie przekształcenie w twórczości Kupaly nastąpiło w latach 1912–1914²*. Зразумела, творчасць класіка, займаючы асаблівае месца ў беларускай літаратуры, нацыянальнай свядомасці, здаўным-даўна даследуецца, разглядаецца, інтэрпрэтуецца пад самымі рознымі кутамі бачання. Купалазнаўства, відаць, адна з самых развітых даследчых галін айчыннай навукі аб літаратуры. Аднак менавіта І. Жук кампетэнтна акцэнтаваўся на тым, што матыў шляху і тэма шляху ў спадчыне Янкі Купалы з’яўляюцца матывам і тэмай *нацыятворчымі*, давёў гэта паслядоўным, пераканаўчым аналізам эвалюцыі матыву і тэмы шляху.

¹ Publikacja finansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego przyznanej Wydziałowi Filologicznemu Uniwersytetu w Białymstoku.

² І. Жук, “Відзенне” Бацькаўшчыны або метафізіка шляху ў “нашаніўскай” лірыцы Янкі Купалы, “Białorutenistyka Białostocka” 2010, № 2, с. 19.

А ўсё пачыналася, – увайшоўшы ў тэму, сцвярджае даследчык у сваім артыкуле, – *як агульнагуманістычная і першапачаткова ў нечым абстрактная ступень «відзення»*³. Безумоўна, паняцце “відзенне” са сваёй асаблівай стылістычнай аднесенасцю, сэнсавай індывідуальнай і агульнанацыянальнай напоўненасцю ў артыкуле І. Жука адыгрывае ролю аднаго са стрыжнявых, ключавых слоў. Пра важнасць яго для канцэптualaнага аналізу метафізікі шляху аўтара “Шляхам гадоў”, “Спадчыны” найяскравей сведчыць тое, што артыкул якраз і пачынаецца з вытлумачэння, адкуль узяты даследчыкам гэты своеасаблівы тэрмін: *Пра Беларусь як паэтычнае «відзенне» не так даўно нагадаў Ян Чыквін, – адзначае І. Жук. – Нагадаў стрымана, вельмі лаканічна і нават як бы адстаронена*⁴ і, канкрэтызуючыся, даследчык прыводзіць далей цытату з самага пачатку артыкула Яна Чыквіна “Матывы заходняга свету ў беларускай эміграцыйнай паэзіі”⁵.

Відавочна, развагі польскага, беластоцкага беларусіста, аказаўшыся блізкімі І. Жуку, стымулявалі да рэфлексій у агульнай сэнсавай прасторы айчыннага прыгожага пісьменства. З прыхаванай скрухай, выяўляючы глыбокае разуменне як літаратуры, так і гісторыі Беларусі, І. Жук канстатуе:

“Нацыянальная цэнтрабежнасць” бадай і на сёння застаецца і вызначальнай якасцю беларускай літаратуры, і некаторым яе праклёнам, неабходнейшым, але нескідальным бярэмам, пазбавіцца якога няма ні гістарычнай магчымасці, ні аб’ектыўных на тое прычын. Важнейшым фактарам, праўда, тут бачыцца не толькі ідэалагічнае заангажаванне. Самым істотным выступае відавочная незакончанасць фармавання Айчыны ў ментальнай арыентаванасці этнасу, неакрэсленасць яе “межаў” як нацыятворных духоўных заданняў⁶.

І далей гарадзенскі даследчык удумліва ацэньвае падыходы Я. Чыквіна, якія, відаць, надзвычай адпавядаюць яго ўласным меркаванням і садзейнічаюць руху яго ўласнай думкі:

У сваім прагнастычным назіранні Я. Чыквін, здаецца, апярэдзіў літаратуру, няўзнік паставіў ёй сур’ёзную задачу пераструктуравання погляду:

³ Тамсама, с. 10.

⁴ Тамсама, с. 7.

⁵ Я. Чыквін, *Па прызванні і абавязку. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005, с. 171.

⁶ І. Жук, “Відзенне” *Бацькаўшчыны або метафізіка шляху ў “нашаніўскай” лірыцы Янкі Купалы*, “Białorutenistyka Białostocka” 2010, № 2, с. 8.

мастацкая прастора нацыянальнай літаратуры прымальную самадастатковаць атрымае ў тым разе, калі кожнае звязно не ўжо маністычнага, а адмысловага трынітарнага “сябе-бачання” (дома – па-за Айчынай – нанова ўдому) здабудзе творчае пераканальнае ўвасабленне. У такім разе мройлівае “відзенне” Бацькаўшчыны і яе глыбінная метафізіка паўстануць не варыяцыйнамі легкамыснай метафары, а фактам глыбіннага эстэтычна-філасофскага асэнсавання прызначанасці ўласнага лёсу⁷.

Менавіта артыкулам, надрукаваным у “Białorutenistycy Białostockiej”, распачынаецца раздзел першы “«Шляхам жыцця» Янкі Купалы: вянок трышціхаў” апошняй кнігі Ігара Жука “Прыхінуцца да крыніцы”⁸ – прыхінуцца ў чарговы раз да *нацыятворчай* класікі, што ацяляе живою вадой, што як родная зямля дае сілы таму, хто цвёрда на ёй стаіць. Беластоцкі артыкул адкрываў “Трышціх першы: Відзенне Бацькаўшчыны”, уласна ў значнай ступені вызначаючы канцэптуальны вектар шматгадовага плённага даследавання І. Жука. Безумоўна, у дадзеным выпадку ёсць падставы, каб падкрэсліць факт плённых тыпалагічных ўзаемасувязей гарадзенскай і беластоцкай беларусістыкі на ўзроўні ідэй і, зразумела, кантактаў.

Першая кніга Ігара Жука “Сустрэчны рух”, жанр якой сціпла вызначаны аўтарам як “літаратуразнаўчыя эцюды”, пабачыла свет якраз 20 гадоў таму пры садзеянні Гродзенскага абласнога аддзялення Беларускага фонду культуры. У анатацыі, зноў жа сціпла, падкрэсліваецца, што адрасуецца выданне выкладчыкам, студэнтам і ўсім тым, хто цікавіцца гісторыяй мастацкага слова. Між тым, у кнізе сапраўды выказваецца *шэраг арыгінальных назіранняў над беларускім літаратурным працэсам*, прапануецца *новае асэнсаванне творчасці беларускіх пісьменнікаў*⁹.

Аўтар размеркаваў матэрыял кнігі па двух раздзелах, першы з якіх распачынаецца артыкулам “Актуаліі класікі”. *Літаратура (...) безабаронная перад сляпучай сілай прагматычнай гісторыі*, – адзначае І. Жук. – *І няма такога боскага хранометра, які б з дакладнасцю ўстанаўліваў часавы прамежак, калі бясконцае правіла правалаў і пустотаў не доўжылася б трагічным выключэннем беззваротнай у сваёй сутнасці страты. А таму мы мусім штосьці з’іначыць і ў метадалогіі пошуку. Замест бясконцай рэстаўрацыі, замест «блукання» па слядах, мы мусім пайсці інакш. Пайсці насустрач (4).*

⁷ Тамсама, с. 8–9.

⁸ І. Жук, *Прыхінуцца да крыніцы*, Гродна 2017, с. 16–33.

⁹ І. Жук, *Сустрэчны рух. Літаратуразнаўчыя эцюды*, Гродна 1998, с. 2. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

Гэта азначае, відаць, выхад з замкнёнага кола ўсталяваных ужо нібы спрадвеку поглядаў на літаратуру, даследчых стэрэатыпаў. Азначае, па словах аўтара: *глянуць на сябе, на наш дух, самавыяўлены ў літаратуры, з іншага боку. З боку, так бы мовіць эмацыйнай тэмпературы тварэння эстэтычнай традыцыі* (5), пайсці насустрач, адкрыцца ўсведамленню “эмацыйнага статусу” нашага прыгожага пісьменства, як адной з першакрыніцаў, як пэўнага лагічнага выніку яе драматычнага развіцця.

I. Жук падкрэслівае, што абрысы айчыннай літаратуры абазначаны выключным трагічным пафасам. Даследчык ставіць шэраг экзістэнцыяльна важных для беларускай свядомасці пытанняў: *Але ў чым глыбінныя карані трагізму? І – чым ён кампенсуецца, якім інакшым літаратурна-псіхалагічным “ландшафтам”, калі такая кампенсцыя наогул магчымая? Якая і ў чым была вялікая страта беларускага народа, што так здэкліва падмяніла ганаровую нацыянальную прыналежнасць іранічнай мянушкай “тутэйшыя”?* (5).

Самі пытанні і спроба адказу на іх прадугледжваюць стэрэаскапічнае бачанне агульнай беларускай перспектывы гістарычна-культурна-духоўнага развіцця, глыбокае агульнабеларускае мысленне даследчыка, забяспечанае праніклівым уваходжаннем у канкрэтыку, эмацыянальнай прасякнутасцю факталогіяй, пераадоленнем часавых умоўнасцей, унутранай здольнасцю якраз на “сустрэчны рух”.

Са скрухай Ігар Жук канстатуе:

Большай часткаю грамадства не пачула ў сабе сілы адкрыць у роднай літаратуры покліч страчаных каштоўнасцяў “збрыйнай шляхты”, покліч годнай роўнавялікасці.

А яшчэ не пачула надзвычайны ўзровень самакрытычнасці ў абмалёўцы нацыянальнага архетыпу, заяўлены не такой яшчэ і далёкай класікай. Да чаго й варта павярнуцца насустрач. Бо – што такое нацыянальны характар у яго цяперашнім абліччы? Хто ён? Дзе ён? Той, “хто ўставаў рана і клаўся позна”, сышоў у цень мінулага, на яго месца ўсё смялей ступае інакшы, жыццёвы дэвіз якога: “на хлеб даюць – і добра”.

Далейчынь, што адкрываецца зроку сучасніка, не мае выразна акрэсленага краявіду, і нішто ў ёй не прадугледжваецца з поўнасцю, якая б гарантавала хоць нейкі прывідны абрыс таго феномену, які спрабуем назваць нацыянальным тыпам, нацыянальным характарам (13–14).

Прычына гэтага, відавочна, палягае ў доўгім занядбанні праўдзівай беларускай гісторыі, што дзеелася на драматычным скрыжаванні тэрытарыяльных інтарэсаў суседзяў і арэалаў розных канфесій. Сыйшоўшы пад сялянскія стрэхі ў другой палове XVII стагоддзя, увогу-

ле ж элітарнае беларускае слова, бо мова Святога Пісання і дасканалых юрыдычных дакументаў, мусіла паступова аднаўляцца ў сваіх магчымасцях, дарастаць уласна да сваёй мінуўшчыны. Выдатны літаратуразнаўца В.А. Каваленка, аналізуючы беларускую літаратуру XIX – пачатку XX стагоддзяў, як адну з яе заканамернасцяў адзначыў паскоранасць развіцця¹⁰. Гэтак па аналогіі мы можам сказаць і аб тых працэсах, што адбываліся з сярэдзіны мінулага стагоддзя ў беларускім літаратуразнаўстве. Паскорана пачала пераглядацца, аднаўляцца ў гістарычна-культурна-духоўным кантэксце тысячагадовая гісторыя айчыннага прыгожага пісьменства – як даўняя, так і новая. Вярталіся імёны, творы, гвалтоўна выстаўленыя з нацыянальнай святліцы. Аднак, вядома, вернутая спадчына мусіць быць прынятай, засвоенай грамадствам, усёй нацыянальнай грамадою, для чаго патрабуюцца настойлівыя намаганні і час. Відавочна, артыкул “Актуаліі класікі” напісаны аўтарам, які творча засвойў зробленае папярэднікамі і далей, абшпіраючыся на класіку, унёс свой істотны ўклад у разгортванне нацыянальных даляглядаў.

У наступным артыкуле І. Жука “Нявольнік лёсу: спроба рэабілітацыі літаратурнай традыцы” кнігі “Сустрэчны рух” даецца прыклад практычнай рэалізацыі сцверджанага вышэй метадалагічнага падыходу да разумення класікі. У прыватнасці, І. Жук задумваецца над раманам Кузьмы Чорнага “Трэцяе пакаленне” і мае падставы, каб сцвердзіць, што нявольніцкі лёс героя (Міхала Тварыцкага), *хоць часткова, няпоўнасьцю, але ўсё ж адлюстраваў і нявольніцкі лёс народа, зафіксаваў працэс разбурэння нацыянальных асноў* (27).

Апошні артыкул першага раздзела “Жыццё на мяжы бездані” І. Жука заканчвае развагамі, якія вынікаюць якраз з бачання ўсёй часовай перспектывы айчыннага пісьменства:

Беларуская літаратура заўсёды была літаратурай “пагранічча” – часовага ці прасторавага. Яна фармавалася на мяжы розных культур. У сувязі з гэтым нацыянальная тканка яе аказалася надзвычай чуйнай да любога дотыку не толькі іншанацыянальных структур. Яшчэ не стаўшы як след літаратурай упаўне нацыянальнай у пачатку XX стагоддзя, яна была вымушана пераарастрачваць свае неакрэпленыя сілы ў змаганні супраць знішчальнай тэндэнцыі 30-х гадоў, паводле якой нацыянальная самабытнасць бачылася “ідеологическими побрякушками”. А гэта – яе, літаратуры, трагедыя, чарговая трагедыя. І будавалася яна на асабістых драмах творцаў (52).

¹⁰ В.А. Каваленка, *Вытокі. Уплывы. Паскоранасць. Развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стагоддзяў*, Мінск 1975.

Найлепшым сведчаннем гэтай трагедыі бачыцца І. Жуку лёс Уладыслава Чаржынскага – аднаго з выдатных удзельнікаў беларускага літаратурнага жыцця 20-х гадоў, драматычныя жыццёвыя перыпетыі якога і разглядаюцца ў артыкуле “Жыццё на мяжы бездані”. І з пэўнасцю думаецца, што цалкам невыпадкова звярнуўся даследчык-гарадзенец да асобы У. Чаржынскага, народжанага ў Сакольскім павеце, недалёка ад Гародні.

Другі раздзел сваёй кнігі І. Жук цалкам прысвячае асэнсаванню апошняй п’есы Янкі Купалы: “Анталагічнае ядро *Тутэйшых* (літаратуразнаўчы трыпціх)”. Вось калі з’яўляецца ў І. Жука гэта нязвыклае, можна сказаць, асабовае вызначэнне жанру даследавання. Структурна-кампазіцыйны комплекс, утвораны трыма творамі на адну тэму, выходзіць за рамкі паэзіі, каб арганічна заіснаваць у літаратуразнаўстве. Змяняльна, як ужо згадвалася, што праз амаль 20 гадоў апошня падрыхтаваная даследчыкам кніга распачнецца вянком трыпціхаў, прысвечаных паэзіі Янкі Купалы. Грунтоўны ж аналіз “Тутэйшых” у гістарычна-культурным кантэксце неадназначных, трагічных 20-х гадоў прыводзіць даследчыка да высноў, пацвярджаючых думкі, выказаныя ў артыкуле “Актуаліі класікі”, канцэптуальна вызначыўшым даследчую думку «Сустрэчнага руху»:

Грацыянальнае, намерана скрыўлены вобраз ісціны, становіцца найрэальнейшай рэальнасцю. Не гістарычны вопыт мінулага прыдаецца да разумення сучаснасці, а сучаснасць цалкам, у маштабе адзін да аднаго, без страт пераносіцца ў тэкставыя парадоксы “Тутэйшых”. Ажыўшыя тэкстуальныя супадзенні апелююць да нас трывожным сігналам: мастацкі вопыт Купалы, яго папярэджанне люмпенізаванай свядомасці аказваецца не засвоеным, прарочыца-класіка – не спажытай у каторы ўжо раз.

Яна пакідае за сабой функцыю новага прароцтва наперад, на няпэўны час (106).

У лапідарным Пасляслоўі “Сустрэчнага руху” І. Жук зноў звяртаецца да назвы сваёй кнігі, акцэнтуючыся яшчэ раз на сэнсаваўтваральных яе момантах. Ён упэўнены, што засваенне духоўнага, этычнага, філасофскага ўроку класікі з’яўляецца абавязковай умовай далейшага развіцця, самога існавання грамадства:

(...) пакуль не спажытай аказваецца грамадская квота жыцця, непамысны зыход чакае найперш нас саміх. Як грудзьмі ўпіраемся ў злую перашкоду, што ўзвялі ўласнымі ж рукамі: грамадзянская неабходнасць літаратуры чыніць вяршэнства над неабходнасцю эстэтычнай, адпрэчвае і адштурхоўвае яе на крок назад. Работа перамагла насалоду. Два арганізмы, лі-

таратурны і сацыяльны, чуюць сябе балесна; даклікацца, дастукацца адно да другога ім пакуль што няпроста. Але шанц не страчаны.

Ён у тым, каб пайсці насустрач” (107–108).

Гэтым сваім выразным клопатам аб засваенні класікі, лёсе айчынай літаратуры, а значыць і самой нацыі, ужо ва ўмовах відавочна ўніфікуемага свету І. Жук працягвае традыцыі беларускіх адраджэнцаў, рупліўцаў на роднай ніве. Так, артыкулы, што склалі “Сустрэчны рух”, як згадалася, сціпла вызначаныя аўтарам як літаратуразнаўчыя эцюды, унутранай сваёй ідэйна-эмацыянальнай цэласнасцю, скіраванасцю тыпалагічна блізкія, у прыватнасці, роздумам над *каштоўным, сьвятым і жаданым* віленчука Ігната Абдзіраловіча, яго славу таму эсэ “Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага сьветагляду”¹¹.

Асаблівае месца ў літаратуразнаўчай спадчыне І. Жука займае артыкул “«Мацерыковыя» і «фонавыя» фактары ў літаратурна-культурнай сітуацыі беларускага памежжа”, надрукаваны ў кнізе “На шляху да праўды, *Acta Albaruthenika 2*”. Стымулам для яго напісання стаў удзел даследчыка ў Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Шлях да ўзаемнасці”, што 15–17 чэрвеня 2000 года праводзілася ў Белавежы Кафедрай беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта, Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны і Польшкім інстытутам у Мінску. Выдаецца, што сам даследчык не надаваў гэтай сваёй працы асаблівага значэння. Між тым гэты пасляканферэнцыйны артыкул, звяртаючыся да вельмі важных і пры тым усё яшчэ належна не распрацаваных момантаў нацыянальнай культуры і літаратуры, арганічна працягвае арыгінальныя назіранні над беларускім літаратурным працэсам “Сустрэчнага руху” і з поўным правам мог бы скласці дадатковы трэці раздзел кнігі. Невыпадкова ў чатырохтомнае акадэмічнае выданне “Гісторыі беларускай літаратуры” ўключаны нарыс У.В. Гніламёдава “Літаратурнае жыццё на Беласточчыне”, а таксама – Л.С. Савік “Літаратура беларускага замежжа” і нарысы “Наталля Арсеннева”, “Масей Сяднёў” Я.А. Чыквіна, “Алесь Салавей” Т.К. Грамадчанкі¹². Нарэшце на працягу апошніх дзесяцігоддзяў пачалі рабіцца намаганні, каб беларуская літаратура набыла цэласны характар, узбагацілася на арганічныя свае часткі, створаныя і ў Польшчы, і ў далёкім замежжы.

¹¹ Ігнат Абдзіраловіч, *Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага сьветагляду*, Мінск 1993, с. 7.

¹² *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, т. 4, кн. 2, нав. рэд. У.В. Гніламёдаў, С.С. Лаўшук, Мінск 2003.

На літаратурна-культурную сітуацыю беларускага памежжа І. Жук глядзіць з пазіцый, выразна выяўленых ім у “Сустрэчным руху”, – як гісторык, філосаф, сацыёлаг, культуролаг і, зразумела, даведчаны літаратуразнаўца. Адзначыўшы “ўнікальнасць” беларускага памежжа (*ужо хаця б з тае прычыны, што памежныя слупы вельмі часта зазнавалі на сабе незайздросны лёс быць адвольна перакапанымі з месца на месца*¹³), І. Жук робіць істотную заўвагу адносна таго, што:

Сацыяльная хісткасць феномену памежжа змушае думаць і пра пэўную некарэктнасць культуразнаўчага тэрэтычнага тэрміну «культура беларускага памежжа», якім аперыруе сучасная навуковая свядомасць. Трэба, аднак, думаць, што памежны слуп не мае ўласцівасці фарміраваць ані самастойнай культуры, ані субкультуры – прыродны геаграфічны ландшафт альбо турэмная цэля маюць у гэтым сэнсе шанцы большыя. Гаворачы пра культуру памежжа як нешта цалкам самастойнае і завершанае, мы хутчэй за ўсё выказваем уласнае прызнанне прымату сацыялогіі, палітычнай сацыяльнасці, над уласнай сутнасцю культуры, тым часам як сітуацыя памежжа толькі акцэнтуюе і ўзбудуе агульныя працэсы, якія існуюць у беларускай культуры ў прыглушаным стане.

Бо культура мае гіганцкую генетычную памяць, нашмат даўжэйшую ад той, што была пракрэслена пазногцем Сталіна. Бо культура ёсць выява ментальнасці. А яна фарміруецца не ў адзін дзень. Гэта значыць, што больш правамерна гаварыць не пра феномен памежнай культуры, а пра асаблівасці функцыявання беларускай культуры ва ўмовах памежных слупоў (112).

Не настойваючы на строга навуковым разуменні ўведзеных у артыкуле паняццяў “мацерыковыя літаратурныя з’явы” і з’явы “літаратурнага фону”, І. Жук тлумачыць, што гэта абстрагаваныя найменні, якія пакліканы праілюстраваць дынаміку існавання розных плыняў у адзінай нацыянальнай монакультуры. І існаванне “фону” і “мацерыка” (трэба адрозніваць ад момантаў сацыяльных “калонія” і “метраполія”) ёсць якраз не аномалія беларускага літаратурнага руху, а, наадварот, – паказчык натуральнай нармальнасці эстэтычнага развіцця беларускага мастацкага слова (113). У “Актуаліях класікі” І. Жук, як адзначалася ўжо, прапануе ўнесці карэктывы ў метадалогію пошуку актуалізацыі беларускай літаратурнай класікі. Вось і ў развагах аб беларускім памежжы ён выступае менавіта са сваім падыходам, можна

¹³ Жук Ігар, “Мацерыковыя” і фоновыя фактары ў літаратурна-культурнай сітуацыі беларускага памежжа, рэд. калегія Аляксандр Баршчэўскі, Юры Вашкевіч, Уладзімір Кофан і др. *На шляху да праўды*, “Acta Albaruthenika 2” Мінск 2001, с. 112. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

сказаць, сваёй метадалогіяй асэнсавання гэтай складанай з’явы. Патэнцыял гэтага падыходу, на жаль, не выкарыстаны дагэтуль. І як шкада, што сам даследчык, захапіўшыся іншымі праблемамі, не вярнуўся болей да аналізу беларускай літаратуры памежжа!

“Тэзісна” І. Жук разглядае некаторыя выпадкі, а менавіта тры праяўленні *гэтак парадаксальнай “фонава-мацерыковай” існасці літаратуры*. Найперш ён сцвярджае, што *на памежжы ў фон заносіцца сацыяльная эпічнасць праблематыкі і ўзрастае самакаштоўнасць кожнага індывіда і яго культура працы са словам*. Поруч з архетыпічнымі з’явамі *гэта становіць той факт, што “мацерык” дэлегаваў на Беларэчыну пераважную частку адкрытага пафасу свайго беларускага болю* (113). Зразумела, не адмаўляючы таго, што пісьменнікі “беларускага цэнтра” ў сваёй творчасці паглыбляліся ў праблемы глабальнай нацыянальнай катастрофы, І. Жук падкрэслівае, што “на мацерыку” драма беларускага лёсу рэалізавалася *праз адкрытую абагуленую сацыяльнасць, праз абагулены маральна-этычны кодэкс «вясковай літаратуры», праз філасофска-абагуленую урбаністычную праблематыку* (116). У той жа час памежжа

абагуленую ананімнасць цэнтра зносіла ў безумоўны фон эстэтыкі свайго мастацкага крэда. Калектыўная свядомасць памежнай супольнасці вымушана трымацца на прызнанні індывідуальнай самакаштоўнасці. Асабовасць і асабістасць выказвання, прамое называнне адрасату нацыянальнага болю – “фонавыя якасці” сталічнага “мацерыка” – тут становяцца вызначальнай і безумоўнай асноватворчай мацерыковай прыкметаю стылістыкі (116).

У так званым другім тэзісе І. Жук звяртае ўвагу на розніцу ва ўспрыняцці іншанацыянальных уплываў на “мацерыку” і памежжы, што звязана з рознай прасторавай псіхалогіяй. Сапраўды, на памежжы дзейсным з’яўляецца факт штохвіліннай і польскай, і рускай, і рацыянальна-еўрапейскай культурнай канвергенцыі пры захаванні беларускай прысутнасці. *З гэтай прычыны “слыхавая мембрана” літаратуры беларэжцаў знаходзілася ў больш актыўным і больш кантактным узаемадзеянні з рознымі эстэтычнымі літаратурнымі стыхіямі сучаснасці, ад чаго і сама станавілася больш гнуткай і чуйнай* (117). Наступны тэзіс вынікае якраз з гэтай культурнай адкрытасці беларускай літаратуры Польшчы і заключаецца ў тым, што *беластоцкая літаратура ахвотней гуляе са словам у эстэтычныя гульні, чым назіраецца гэта ў паэтычных зборніках мінскіх цэнтральных выданняў* (117). Урэшце І. Жук падкрэслівае, што гаворка ідзе не пра прыярытэтнасць

у літаратурным існаванні: *Гаворка – пра спецыфічны тып узаемаадносін розных крылаў адной і той жа літаратуры. Памежная і мацерыковая літаратуры Беларусі – як два паўшар’і галаўнога мозгу: брак інфармацыі ў адным канале сувязі замяшчаецца яе лішкам у другім* (119–120). Глыбокія і надалей вельмі актуальныя высновы робіць выдатны даследчык, тэарэтык літаратуры.

Безумоўна, канцэптуальна важныя назіранні І. Жука над спецыфікай існавання беларускага літаратурнага аб’яднання “Белавежа”, якое адзначыла ў гэтым годзе свой чарговы юбілей – шасцідзесяцігаддзе, упісваюць яго імя і ў шэрагі даследчыкаў літаратурнай Беласточчыны. Адным з такіх даследчыкаў быў руплівец на нацыянальнай ніве Уладзімір Калеснік, імя якога непарыўна звязана з Брэсцкім дзяржаўным універсітэтам, з’яўляецца яго своеасаблівай візітоўкай. Вось і Ігар Жук, гэтак рана адляцеўшы ў вечны вырай, справаю жыцця якога таксама было шчыраванне на родным палетку, назаўсёды годна звязаны з Гродзенскім дзяржаўным універсітэтам імя Янкі Купалы.

ЛІТАРАТУРА

- Abdziralovič Ignat, *Advečnym śláham. Das’ledziny belaruskaga s’vetaglâdu*, Minsk 1993 [Абдзіраловіч Ігнат, *Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага сьветагляду*, Мінск 1993].
- Gìstoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ*, t. 4, kn. 2, nav. rėd. U.V. Gnìlamėdaŭ, S.S. Laušuk, Minsk 2003 [*Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, т. 4, кн. 2, нав. рэд. У.В. Гніламёдаў, С.С. Лаўшук, Мінск 2003].
- Žuk Īgar, *Sustrėčny ruh. Lìtaraturaznaŭčyâ ěcŭdy*, Grodna 1998 [Жук Ігар, *Сустрэчны рух. Літаратуразнаўчыя эцюды*, Гродна 1998].
- Žuk Īgar, “*Macerykovyâ*” i fonavyâ faktary ŭ litaraturna-kul’turnaj situacyi belaruskaga pamežža, rėd. kalgėĭ Alâksandr Barščėŭskė, Ūry Vaškevič, Uladzimėr Konan i dr. *Na śláhu da praŭdy*, “Acta Albaruthenika 2”, Minsk 2001 [Жук Ігар, “*Мацерыковыя*” і фоновыя фактары ў літаратурна-культурнай сітуацыі беларускага памежжа, рэд. калегія Аляксандр Баршчэўскі, Юры Вашкевіч, Уладзімір Конан і др. *На шляху да праўды*, “Acta Albaruthenika 2”, Мінск 2001].
- Žuk Īgar, «*Vìdzenne*» *Vac’kaŭščyny abo metafizika śláhu ŭ «našanŭjskaj» lirytsy Ānkė Kupalu*, “Białorutenistyka Białostocka” 2010, № 2 [Жук Ігар, «*Відзенне*» *Бацькаўшчыны або метафізіка шляху ў «нашаніўскай» лірыцы Янкі Купалы*, “Białorutenistyka Białostocka” 2010, № 2].
- Žuk Īgar, *Pryhìnisca da krynìcy*, Grodna 2017 [Жук Ігар, *Прыхінуцца да крыніцы*, Гродна 2017].

Kavalenka V.A., *Vytokì. Uplyvy. Paskoranasc'. Razvìccë belaruskaj litaratury XIX–XX stagoddzâj*, Mìnsk 1975 [Каваленка В.А., *Вытокі. Уплывы. Паскоранасць. Развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стагоддзяў*, Мінск 1975].

Čykvìn Jan, *Pa pryzvannì i abavâzku. Litaraturna-krytyčnyâ artykuly*, Belastok 2005 [Чыквін Ян, *Па прызванні і абавязку. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005].

S U M M A R Y

CONCEPTUAL SEARCH ON BELARUSIAN BORDER: SCIENTIFIC HERITAGE OF IGOR ŽUK

The author of the article claims that Igor Žuk's scientific heritage manifests long and lasting typological relationship on the level of ideas and contacts between Belarusian studies in Grodno and Białystok. Igor Žuk's coherent opinion concerning the development of Belarusian literature presented in the book "Ruch naprzeciw" turns to be particularly interesting. It expresses a new conceptual look at Belarusian perspective of historical-cultural and spiritual development. The context, analyzed in the article, is complemented by Igor Žuk's valuable project "Central and peripheral factors in literary-cultural situation of Belarusian border".

Key words: classics, actualization, methodology, typological relations, Belarusian border.

S T R E S Z C Z E N I E

POSZUKIWANIA KONCEPCYJNE NA POGRANICZU BIAŁORUSKIM: NAUKOWA SPUŚCIZNA IGORA ŽUKA

W artykule zwrócono uwagę na to, że naukowa spuścizna profesora Igora Žuka daje wszelkie podstawy do twierdzenia, że istnieje długa i trwała wzajemna relacja typologiczna między grodzieńską a białostocką białorusnistyką na poziomie idei i kontaktów. Szczególnie interesujący pod tym względem okazuje się pewien spójny pogląd Igora Žuka na rozwój literatury białoruskiej przedstawiony w książce „Ruch naprzeciw”, świadczący o nowym, konceptualnym spojrzeniu na białoruską perspektywę historyczno-kulturowego i duchowego rozwoju. Uzupełnia ten kontekst analizowany w tym artykule niezwykle wartościowy projekt Igora Žuka pt. „«Centralne» i «peryferyjne» czynniki w literacko-kulturowej sytuacji białoruskiego pogranicza”.

Słowa kluczowe: klasyka, aktualizacja, metodologia, wzajemne typologiczne relacje, pogranicze białoruskie.